

บทนำ

การใช้คำว่า “ความหลากหลายทางชีวภาพ” เป็นครั้งแรกได้เกิดขึ้นในวงการวิทยาศาสตร์ตะวันตก และแนวคิดได้แผ่ขยายออกไปในประเทศต่างๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจต่อความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพเองก็มีความหลากหลายในตัวเอง ดังจะพบได้ว่า ความหมายและคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพนั้นจะแตกต่างกันไปตามมุมมอง ชุดความรู้ ประสบการณ์หรือส่วนได้ส่วนเสียที่บุคคลหรือองค์กรนั้นๆ มีต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ดังสรุปในตารางที่ ๐.๑^๑

วงการวิทยาศาสตร์ได้จัดแบ่ง “ความหลากหลายทางชีวภาพ” ออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) ความหลากหลายระดับพันธุกรรม (Genetic diversity) ซึ่งพันธุกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญภายในสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งๆ และเป็นปัจจัยพื้นฐานในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชนิดพันธุ์ หากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ๒) ความหลากหลายระดับชนิด (Species diversity) ของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศหนึ่งๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศนั้น ความหลากหลายระดับนี้จึงเกิดจากสัตว์ พืชและจุลินทรีย์ชนิดต่างๆ ที่มีองค์ประกอบทางพันธุกรรม โครงสร้างและลักษณะของประชากรเฉพาะตัว ซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศหนึ่งๆ และ ๓) ความหลากหลายระดับระบบนิเวศ (Ecological diversity) ซึ่งเป็นปัจจัยที่จำเป็นยิ่งต่อการรักษาสมดุลของของชีวมณฑลหรือโลกในพื้นที่หนึ่งๆ จะมีระบบนิเวศหลากหลายประเภทเชื่อมต่อกันจนเป็นภูมินิเวศ ความหลากหลายของระบบนิเวศประเภทต่างๆ ก็จะสัมพันธ์กันจนเกิดเป็นชีวมณฑล ระบบนิเวศทั้งหลายต้องทำงานเชื่อมประสานกันเป็นเครือข่ายซับซ้อนจึงจะสามารถรักษาสมดุลของโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาในบริบทของบทบาทสำคัญซึ่งสิ่งมีชีวิตมีต่อสังคมมนุษย์นั้น จะพบว่า กระบวนการหรือกลยุทธ์ในการปรับตัวของสังคมเพื่อให้สามารถอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นั้น จะมีกระบวนการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งสามารถนำไปสู่การปรับตัวให้เข้ากับสภาพของสิ่งแวดล้อมใหม่ได้ภายในระยะเวลาอันสั้น การปรับเปลี่ยนทางพฤติกรรมเหล่านี้จะถูกลองผิดลองถูก คัดเลือก สืบทอดให้แก่รุ่นลูกหลานในรูปแบบของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีการดำรงชีวิต ที่เหมาะสมกับบริบท

^๑ Mulder & Coppolillo, 2005

ตารางที่ ๑.๑ ความสำคัญและคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งต่างกันตามทัศนะของกลุ่มคนและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (ปรับปรุงจาก Mulder and Coppolillo, 2005, น.๔๔)

กลุ่มคน/ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย	ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ	คุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ
ชนเผ่าพื้นเมือง	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภาษา	เพื่อแสดงบทบาทการดูแลธรรมชาติของชนเผ่าในวงการอนุรักษ์ระดับโลก
นักสิทธิชุมชน	ประชาชนที่ไร้อำนาจและไม่ได้ได้รับความเท่าเทียมทางสังคม	เพื่อคุ้มครองนักสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น
วิสาหกิจตะวันตก	แหล่งทรัพยากรทางป่าไม้และผลิตภัณฑ์ธรรมชาติอื่นๆ	เพื่อหาแนวทางสำหรับการค้าที่ยั่งยืน
นักร้อง, สื่อ, คนของสังคมหรือประชาชน	ภาพลักษณ์ในธรรมชาติ (ชีวิตธรรมชาติที่อิสระ ชีวิตไพร่สัตว์และพืชป่า)	เพื่อกระตุ้นเตือนสังคม หรือเพื่อสร้างภาพลักษณ์หรือการตลาด

ของระบบนิเวศและองค์ประกอบของทรัพยากรชีวภาพ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ สังคมมนุษย์จึงมีความหลากหลายของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบทางความหลากหลายทางชีวภาพร่วมอยู่ด้วย

ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยส่วนที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ กล่าวคือเป็นที่มาของปัจจัยสี่ทั้ง ๔ ประการ คือ ๑) เป็นแหล่งทรัพยากรอาหาร ซึ่งยังไม่มีแหล่งอาหารอื่นที่สามารถใช้แทนทดแทนได้ในปัจจุบัน ๒) เป็นแหล่งทรัพยากรเส้นใยเพื่อใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม ๓) เป็นแหล่งทรัพยากรวัตถุดิบสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย และ ๔) เป็นแหล่งทรัพยากรสมุนไพรสำหรับใช้รักษาโรค ซึ่งผู้คนสมัยโบราณรู้ซึ้งถึง

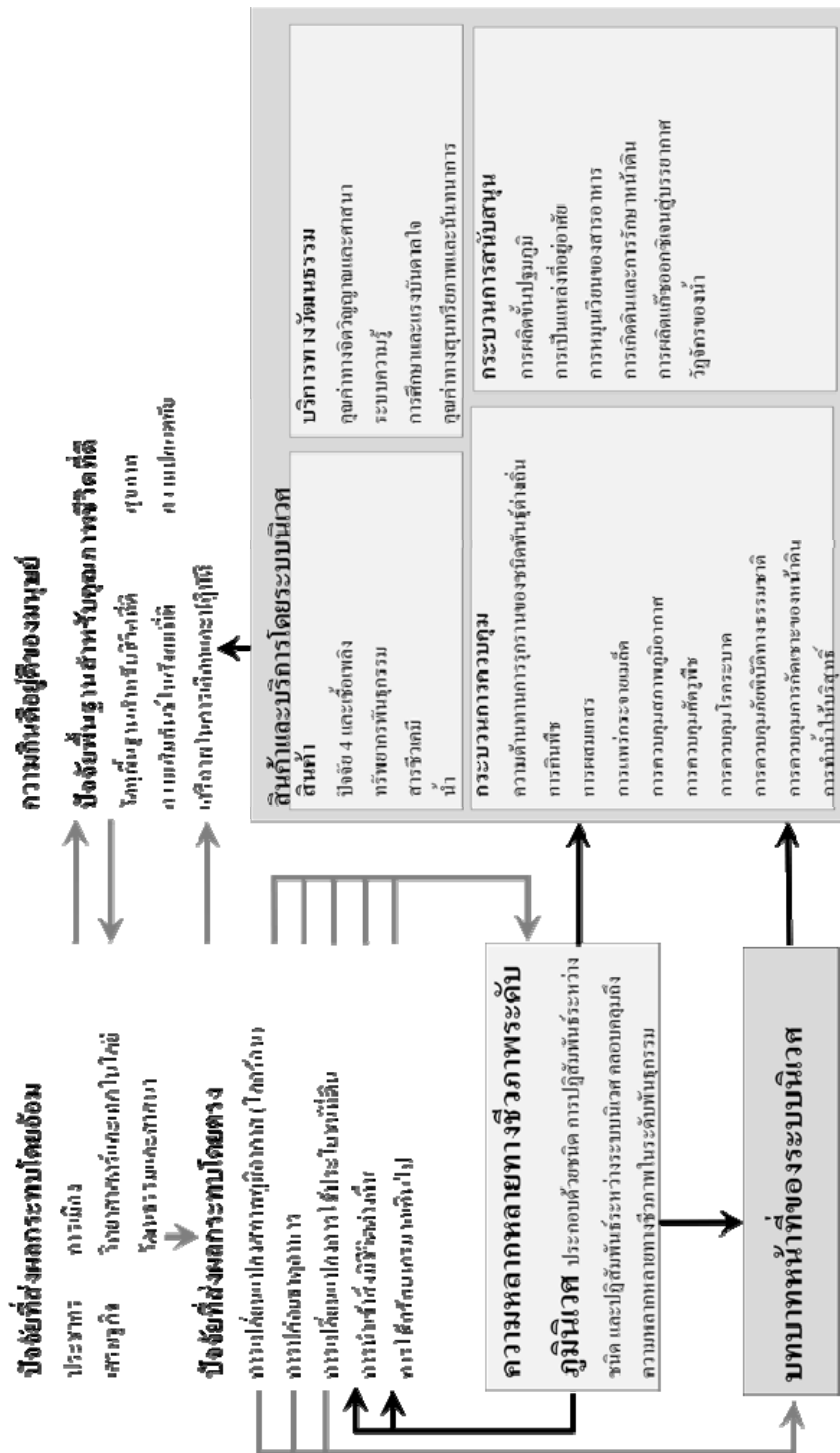
คุณค่าของธรรมชาติในการดำรงชีวิตให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข นอกจากเป็นที่มาของปัจจัยสี่แล้ว ความหลากหลายทางชีวภาพยังเป็นแหล่งพลังงาน ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบันที่ปริมาณน้ำมันและก๊าซธรรมชาติเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้น ความหลากหลายทางชีวภาพยังเป็นแหล่งหล่อหลอมจิตใจ และเป็นแหล่งกำเนิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับธรรมชาติตามสภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และที่สำคัญที่สุดคือ ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ระบบนิเวศอยู่ในภาวะสมดุลอย่างยั่งยืน โดยให้บริการทางระบบนิเวศ (Ecological service) อันเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมวลมนุษยชาติ เช่น การกรองน้ำและฟอกอากาศ ให้สะอาด การรักษาสภาพภูมิอากาศ การป้องกันหรือบรรเทาภัยพิบัติทางธรรมชาติ การถ่ายละอองเกสรพืช และการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ นอกเหนือจากคุณค่าทางกายภาพแล้ว สิ่งเหล่านี้ยังมีส่วนในการจรรโลงจิตใจของมนุษย์ให้มีความสุข สดชื่น ผ่อนคลาย สุขสงบ และเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติจากธรรมชาติได้อีกด้วย^๒

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยพื้นฐานของคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งทางกายและใจของมนุษย์ เกี่ยวโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพอย่างแนบแน่น (ภาพที่ ๐.๑) นอกจากนี้ การเรียนรู้ของมนุษย์ในด้านศิลปะ วรรณกรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนา รวมทั้งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเอง ต่างก็ได้รับแรงบันดาลใจหรือพัฒนาผ่านการเรียนรู้จากความหลากหลายทางชีวภาพ ดังที่พบว่ามีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆอย่างมากมาย

ภาษา จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับสภาพความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ต่างๆทั่วโลก โดยเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันมากขึ้นเรื่อยๆว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom หรือ Traditional knowledge) ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการสั่งสมและการสังเกตผลมาเป็นเวลานานอันเป็นองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้สร้างความยั่งยืนให้ชนพื้นเมืองต่างๆสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพให้ดำรงอยู่ได้อย่างอุดมสมบูรณ์^๓ ดังเช่นกรณีตัวอย่างของชาวอินเดียนแดงในทวีปอเมริกา ชนเผ่ามาไซในประเทศเคนยา หรือแม้แต่ชนเผ่าปกากะญอทางภาคเหนือของประเทศไทย

^๒ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๐

^๓ สำนักข่าวประชาธรรม, ๑๖ พ.ย. ๒๕๔๕

ภาพที่๓๑.๑ ความหลากหลายทางชีวภาพ กับบทบาทหน้าที่ รวมถึงสินค้าและบริการจากระบบนิเวศ และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อม (ปรับปรุงจาก รายงานโดยสหประชาชาติหลายหลากทางชีวภาพ ฉบับที่ 2)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้ส่งผลต่อทิศทางการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านการคัดเลือกภายในพื้นที่และมีความเหมาะสมจำเพาะต่อท้องถิ่นนั้นๆ^๔ ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีส่วนในการส่งเสริมและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพทั้ง ๓ ระดับ ขณะที่กระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกำลังผลักดันให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องจัดการและดูแลรักษาความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ เพื่อเป็นหลักประกันด้านแหล่งทรัพยากรธรรมชาติให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัยความมั่นคงของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากทั้งพืชและสัตว์ นานาชนิด รวมกันแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน ซึ่งล้วนแต่เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าและมีประโยชน์อย่างยิ่งทั้งด้านเศรษฐกิจ เช่น การเกษตร การท่องเที่ยว ด้านสังคม ด้านการแพทย์ รวมถึงด้านวิชาการชีววิทยาพื้นฐาน ซึ่งบรรพบุรุษได้ดูแลและรักษาไว้ด้วยเทคโนโลยีท้องถิ่น หรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพต่อสังคมไทยอาจจำแนกออกได้เป็น ๔ ด้าน ดังนี้

(๑) อาหาร

พืช สัตว์และจุลินทรีย์ถูกใช้เป็นอาหารในทุกชุมชนทั่วโลก ความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพเป็นแหล่งอาหารเพียงแหล่งเดียวของมนุษยชาติในปัจจุบัน ที่สามารถนำมาใช้บริโภคช่วยให้เกิดความสมบูรณ์ด้านโภชนาการ ชุมชนเกษตรกรรมของไทยมีความมั่นคงทางอาหารทั้งด้านปริมาณและคุณภาพจากความหลากหลายของชนิดและพันธุ์พืช สัตว์และจุลินทรีย์ ชนชาติไทยในอดีตได้เลือกตั้งถิ่นที่อยู่ตามอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ เนื่องจากระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพสูง จะทำให้ชุมชนที่ตั้งอยู่มีความมั่นคงทางอาหารสูงตามไปด้วย ปัจจุบันคนไทยในเขตเมืองส่วนใหญ่จะบริโภคพืช สัตว์และจุลินทรีย์เพียงไม่กี่ชนิด แต่คนไทยนอกเขตเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนเผ่าต่างๆยังบริโภคพืชและสัตว์หลากหลายชนิด นอกจากนี้พืชอาหารหลักของคนไทยคือข้าว ก็ยังต้องการความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ให้ต้านทานต่อโรคและแมลง ตลอดจนพัฒนา

^๔ กฎหมาย, ๒๕๔๓

คุณภาพและปริมาณผลิตผล ให้เพียงพอต่อความต้องการอาหารที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร นอกจากนี้ ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก เช่น จุลินทรีย์ ก็ยังได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในกระบวนการหมักต่างๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น การใช้จุลินทรีย์เพื่อการผลิตน้ำปลา ปลาร้า ข้าวหมาก และแหนม เป็นต้น

(๒) ที่อยู่อาศัย

บ้านเรือน ที่อยู่อาศัยและเครื่องเรือนต่างๆ ได้ถูกสร้างจากไม้ จนทำให้เกิดความคุ้นเคยกับไม้ แต่ในปัจจุบัน ทรัพยากรป่าไม้มีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทำให้มีการพัฒนาวัสดุก่อสร้างจากแร่ธาตุและหินเพื่อใช้แทนไม้จนทำให้การสร้างบ้านเรือนด้วยไม้เพียงอย่างเดียวได้มีจำนวนลดลงจนเหลือน้อยมาก แต่ยังคงทำให้มีการใช้เครื่องเรือนซึ่งทำจากไม้ทั้งที่เป็นไม้จริงและไม้อัดเป็นส่วนใหญ่

(๓) เครื่องนุ่งห่ม

สิ่งปกป้องร่างกายมนุษย์ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง โดยในระยะแรกนั้นมนุษย์ได้นำเอาใบพืชและหนังสัตว์มาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งต่อมาจะได้มีการพัฒนาใช้เส้นใยธรรมชาติในการถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม จนถึงยุคปัจจุบันมีการใช้เส้นใยและวัสดุสังเคราะห์อื่นทดแทนเส้นใยธรรมชาติมากขึ้น แต่ความสำคัญของเส้นใยธรรมชาติในการนำมาใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อผลิตเป็นเครื่องแต่งกายของมนุษย์ก็ยังคงมีอยู่ ฝ้ายและไหมยังเป็นผลผลิตจากธรรมชาติที่มนุษย์ต้องการ แม้ฝ้ายและหม่อนไม้จะได้มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย แต่พืชทั้งสองชนิดก็ได้ถูกนำเข้ามาปลูกและคัดเลือกในประเทศไทยเพื่อใช้เส้นใยทำเครื่องนุ่งห่มเป็นเวลานานแล้ว จนเกิดความหลากหลายทางพันธุกรรมที่มีความจำเพาะต่อสภาพนิเวศของไทย

(๔) ยารักษาโรค

สมุนไพรเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของชุมชน บรรพบุรุษไทยจำนวนมากได้แลกเปลี่ยนและความเจ็บปวดในกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบำบัดรักษาโรคเป็นระยะเวลานานนับพันปี โดยองค์ประกอบของตำรับยาต่างๆ ได้ถูกอนุรักษ์และสืบทอดกันเป็นอย่างดี แม้ว่าปัจจุบันมีการใช้สารสังเคราะห์เป็นยารักษาโรคกันอย่างแพร่หลาย การพัฒนาด้วยตามแบบตะวันตกก็ต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านทรัพยากรชีวภาพ โดยประมาณกันว่าร้อยละ ๒๕ ของยาแผนปัจจุบันที่จ่ายตามใบสั่งแพทย์ นั้นมีกำเนิดจากพืชและทรัพยากรชีวภาพอื่นโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นจุดตั้งต้น

ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ ดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าความมั่นคงของสังคมมนุษย์ขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งยังจะทำให้เกิดความเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ส่งผลต่อความสมดุลที่จำเป็นต่อการคงอยู่ของระบบนิเวศ

ในประเทศไทยได้มีการผลักดันให้มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์เพื่อวัตถุประสงค์ในเชิงพาณิชย์ การนำไปใช้ในการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ การนำไปใช้สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้แม้ในด้านหนึ่งจะสร้างผลประโยชน์อย่างมหาศาลในเชิงเศรษฐกิจ แต่อีกด้านหนึ่งอาจส่งผลให้บั่นทอนความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์อย่างไม่ระมัดระวังอาจนำไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างเกินขีดจำกัดได้ง่าย ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจเหล่านี้ผนวกกับระบบทรัพย์สินทางปัญญา ยังอาจก่อให้เกิดการผูกขาดองค์ความรู้ นำไปสู่การกีดกันการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยยังขาดนโยบาย หรือแนวทางที่ชัดเจนต่อการบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง ทั้งในมิติของกฎระเบียบ และองค์กรที่กำกับดูแลกิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูอนุรักษ์บำรุงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

ในปีพ.ศ. ๒๕๔๑ ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity- CBD) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่วางกรอบการให้ประเทศสมาชิกควบคุม บริหารจัดการเพื่อคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ แม้รายละเอียดในหลายประเด็นยังเป็นที่ถกเถียง ไม่อาจหาข้อยุติได้โดยยังต้องเจรจาหาแนวทางที่เหมาะสม เช่น กรณีของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม เป็นต้น แต่ประเทศไทยก็ได้รับการจัดอันดับจากสำนักเลขาธิการอนุสัญญาว่าเป็น ๑ ใน ๑๐ ประเทศที่มีการดำเนินการให้เป็นไปตามอนุสัญญามากที่สุด การที่ประเทศไทยยังขาดนโยบาย การเตรียมความพร้อมทั้งด้านองค์กรที่รับผิดชอบและระบบกฎหมายที่จะบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมและคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศได้อย่างครอบคลุมและครบถ้วน ทำให้เป็นช่องทางให้ประเทศมหาอำนาจบางประเทศพยายามจี้หน้า หรือโน้มน้าวให้ประเทศไทยกำหนดแนวทางที่สอดคล้อง หรือเอื้อประโยชน์ต่อประเทศมหาอำนาจนั้น การขาดความชัดเจนของนโยบายในเรื่องนี้รวมทั้งการขาดการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างความ

เข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ อาจจะทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องของไทยก็ไม่ได้ตกอยู่กับประเทศไทยเท่าที่ควร

การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นประเด็นที่สังคมไทยจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่เป็นพิเศษ แต่ปัจจุบัน ทว่าโดยรวมทั้งประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหาการสูญเสียถิ่นที่อยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเกิดจากปัญหาต่างๆ เช่น การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การพัฒนาโครงสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน หรือส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาทางกายภาพที่รุกรานระบบนิเวศซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพ ผลกระทบจากปัญหาของเสียที่เป็นพิษซึ่งเกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างไม่ถูกวิธีและการผลิตทางอุตสาหกรรม ผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นจากสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม ผลกระทบจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพบรรยากาศของโลก เป็นต้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดทำแนวทางที่ชัดเจนในการพัฒนาและจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องของประเทศไทย โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืนอย่างเร่งด่วน การศึกษานี้จึงนำประเด็นสำคัญ ๆ จากระดับท้องถิ่น มาใช้เป็นองค์ประกอบในการสังเคราะห์เป็นนโยบายระดับชาติ อันเป็นแนวทางการศึกษาที่มักจะขาดแคลนในกระบวนการจัดทำนโยบายสาธารณะ

กรอบแนวความคิดของการศึกษาขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแนวความคิดสำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) ทักษะแบบองค์รวม (Holistic view) หมายถึง การมองมิติเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งจากมิติของเกษตรกรและชุมชน นักวิชาการ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ตัดสินใจทางนโยบายและบริหารกฎหมาย นอกเหนือจากนี้ยังพิจารณาประเด็นจากหลากหลายระดับ เช่น การจัดการระดับท้องถิ่น การจัดการระดับประเทศ และระดับนานาชาติ เพื่อให้ได้ข้อเสนอการวิจัยที่ครอบคลุมมิติต่างๆ อย่างกว้างขวางมากที่สุด

(๒) สิทธิชุมชน (Community's right) ซึ่งเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองภายใต้มาตราที่ ๖๗ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ สิทธิของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น ยังได้รับการรับรองภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) และ

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGRFA) ทั้งนี้ รวมถึงแนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนที่ปรากฏในงานวิชาการและการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมานานกว่าสองทศวรรษด้วย โครงการนี้จึงนำแนวความคิด บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ และแนวทางเรื่องสิทธิชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย ทั้งที่ผ่านจากมุมมองของนักวิจัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่างๆ

(๓) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) ซึ่งเป็นแนวความคิดในการพัฒนาที่ได้รับการนำไปปรับใช้อย่างกว้างขวาง ทั้งในการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การพัฒนาชนบท รวมถึงการบริหารและจัดการสิ่งแวดล้อม มิติของแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะทำให้ได้ข้อเสนอเรื่องการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว

สำหรับขอบเขตการศึกษานั้นประกอบด้วย

(๑) ศึกษาวิจัยในเชิงนโยบายที่เป็นการวิจัยประยุกต์ ในลักษณะ Documentary Research รวมทั้งการจัดเก็บข้อมูลเพื่อนำมาประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ

(๒) ศึกษากรณีตัวอย่างในพื้นที่ซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ดีเยี่ยมและประสบความสำเร็จในการนำเอาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น และศึกษาจากประสบการณ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยครอบคลุมประเด็นทางด้านการเกษตรและอาหาร ประเด็นการพัฒนาด้านยาและสมุนไพร และพลังงาน

(๓) จัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่คำนึงถึงหลัก “สิทธิชุมชน” ภายใต้วาทะแบบองค์รวม (Holistic view) และหลักอธิปไตยของประเทศเหนือทรัพยากรชีวภาพ (Permanent Sovereignty of State over Natural Resource) ซึ่งได้รับการรับรองในกฎหมายระหว่างประเทศ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

(๔) จัดประชุมเฉพาะกลุ่ม (Focus Groups) ทั้งในส่วนกลางและในพื้นที่ศึกษากรณีตัวอย่าง รวมทั้งจัดสัมมนาสาธารณะเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชน องค์กรชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม ในการเสนอแนะทางการใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่เหมาะสม และภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อพัฒนา รวมทั้งให้ความคิดเห็นต่อร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

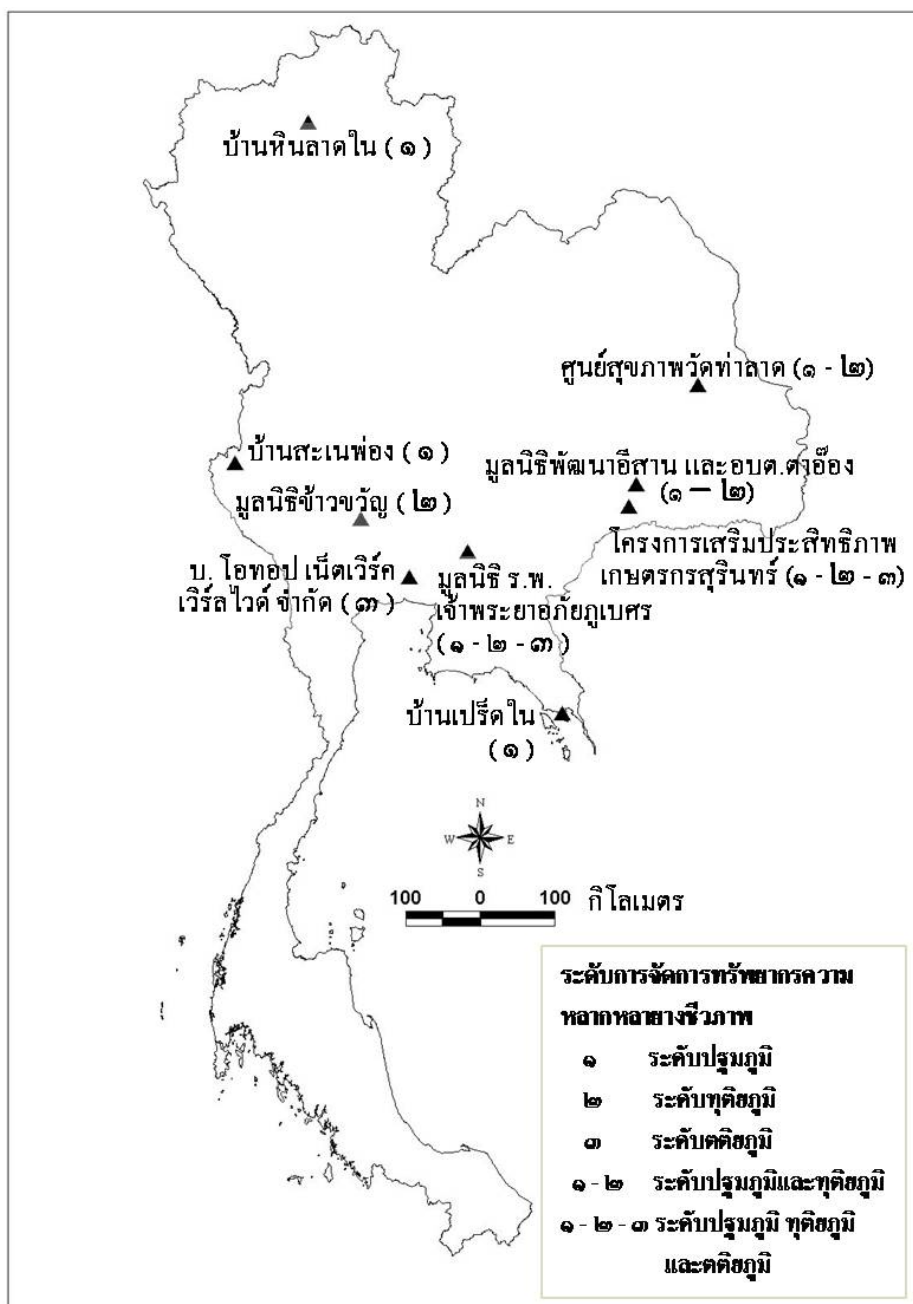
สำหรับรายงานฉบับสมบูรณ์นี้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยเป็น ๓ ตอน คือ ๑) ผลการศึกษาวิจัยเอกสารในลักษณะ Documentary research ๒) ผลการศึกษาภาคสนามจากกรณีตัวอย่างซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ดียิ่งในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพทั้งเก้าแห่ง (ตารางที่ ๐.๒ และตารางที่ ๐.๓) ๓) การวิเคราะห์ภาพรวมของกรณีศึกษาทั้งเก้าแห่ง และ ๔) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่คำนึงถึงหลัก “สิทธิชุมชน” ภายใต้ทัศนแบบองค์รวม (Holistic view) และหลักอธิปไตยของประเทศเหนือทรัพยากรชีวภาพ (Permanent sovereignty of state over natural resource) ซึ่งได้รับการรับรองในกฎหมายระหว่างประเทศ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ทั้งนี้จะอยู่ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนามาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐

ตารางที่ ๐.๒ กรณีศึกษาซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ดียิ่ง เมื่อแบ่งตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย

ลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย	การบริหารจัดการโดยใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น		
	อนุรักษ์	พัฒนา	ใช้ประโยชน์
๑. ชุมชนท้องถิ่น			
๑.๑ ชุมชนบ้านสะเนพ่อง	X	X	X
๑.๒ ชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน	X	X	X
๑.๓ ชุมชนป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน	X	X	X
๑.๔ ศูนย์สุขภาพฯ วัดท่าลาด	X	X	X
๒. องค์กรพัฒนาเอกชน			
๒.๑ มูลนิธิข้าวขวัญ	X	X	X
๒.๒ โครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกร จ.สุรินทร์	X	X	X
๒.๓ มูลนิธิพัฒนาอีสาน	X	X	X
๓. บริษัทเอกชน			
๓.๑ บริษัท โอท็อป เน็ตเวิร์ค เวิร์ลไวด์ จำกัด		X	X
๔. หน่วยงานรัฐ			
๔.๑ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร		X	X

ตารางที่ ๑.๑ กรณีศึกษาซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ดียิ่ง เมื่อแบ่งตามประเภทกิจกรรม

เกษตรและอาหาร	ยาสมุนไพร	พลังงาน
๑. ชุมชนบ้านสะเนพ่อง ๒. ชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน ๓. ชุมชนป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน ๔. มูลนิธิข้าวขวัญ ๕. โครงการเสริมประสิทธิภาพ เกษตรกร จ.สุรินทร์	๑. ศูนย์สุขภาพฯวัดท่าลาด ๒. โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัย ภูเบศร ๓. บริษัท โอท็อป เน็ตเวิร์ค เวร์ลไวด์ จำกัด	๑. มูลนิธิพัฒนาอีสาน

ภาพที่ ๐.๒ ตำแหน่งและระดับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของกรณีศึกษาแต่ละแห่ง โดยหมายเลข ๑ ๒ และ ๓ หมายถึง การจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ ตามลำดับ กรณีศึกษาที่มีการจัดการในหลากหลายระดับ จะระบุด้วยหมายเลขตั้งแต่ ๒ หมายเลขขึ้นไป และหมายเลขที่มีขนาดใหญ่กว่า แสดงถึงความโดดเด่นในการจัดการระดับนั้นๆ